

Előkép egy filmhez

Mérhetetlen a történelmi idő. Mutatói — megannyi kard — a végtelent rohamozzák; elhúznak sorsok, események síkjai előtt, áthatolnak sorsokon, eseményeken. Keresztüldöfik a pilleembert; ragadják jövőnek nevezett múltba, múltnak becézett jövőbe, elragadják a semmi üveglapjai alá. Az öntudattalan seb, mint a sipoly, nyomtalan behegged, a genny fölszívódik a szívburokba és az agysejtekbe. Csak így bővíthetők aranyporrá a vérrögök, csak így tölthetők meg velük „világtörténelmi nagyságok” homokórái. A menekülő alól elfogy az út, huzatos árnyékot vet rájuk a barlangrajzokon évezredező csönd... a holdra hat világérsz, óriási katonai térkép feszül, nyílhegyeibe akad az ember. Bekerít bennünket a történelem...

„Ha Görgeynek lett volna két géppuskája...” — sóhajnál igazabb a világbajnokság meg nem adott góljára emlékezni, s hallgatni tisztességesebb, mint képregénybe legyinteni politikai életműveket, s százalmas véleménybuborékokat fujdogálni a zsurnalizmus szétnyammogott szalmaszálain; hogy „Széchenyinek volt igaza, mert ha, amennyiben, netalán...”; „No, de viszont, ellenben Kossuth...” A történelmi tudat nem egészen a történelmi ismeretek függvénye, az utóbbiak mégis fontosak. Lehetséges, aki a kökösi hídon átmegy, hirtelen többet megérez Gábor Áronból, mint aki átlapozza a szakirodalmat. De a hídon megtett lépések csak akkor vihetnek tovább, ha a könyvtárba is elvezetnek. A tüzeléstől megrepedt ágyúcsövek nem csupán a csata hevére vagy az öntés technológiai hiányosságaira utalnak, a tűzerek életvonalát is megrajzolják. Tudunk és éreznünk kell bennük a múlt életet és halált sormintázó elektrokardiogramját; az élő és élettelen tenyerek vonalai csak így lényegülhetnek egyetlen rajzolatá. A múlt tudata létünk idejébe emel, azaz megsemmisíti a múltat. S a jellem, a műveltség? A megtanult nyelv hajdan ostromlott várakat menthet fel, az olvasott könyv — eredményes őrjárat, az igazság mellett való kiállás — semmissé tett fegyverletétel, az emberi kézfogás — felrobbantott krematórium.

A történelmi tudat önmagunk tevékeny fölfedezése, cselekvésünk vagy tehetetlenségünk, igazságunk vagy hamisságunk, tisztességünk vagy aljasságunk szembe-sítése. A tudatalanság a jelent fogyasztja — millió irányból. Fogyasztja a közösséggé válás lehetőségét — a mozdulatlanúság ezer és ezer saturefjébe szorítja az embert. A történelmi idő így válik mérhetetlenné, s így leszünk játékszerei.

A történelmi tudat felelőssé teszi az embert. Döntéséhez nem szükségesek az úgynevezett „történelmi idők”. Döntésével teremthet történelmi időt. Mert az úgynevezett „történelmi idők” közösségi döntéseit is egyéni döntések előzik meg. Az egyén dönt, s nem pedig — mint tűnik — az események árával sodortatja magát. Becsap bennünket, hogy a döntés többnyire alig felfedhető, gyakran villanásnyi, többnyire csendes, s ezért azt hisszük, valamiféle misztikus külső kényszer alatt történt. Félrevezet bennünket, hogy az ember — döntésével együtt — elvész a tömegben...

Egyéni és közösségi döntésről szól a *Nyolcvan huszár* című film. Nyolcvan ember döntésének lehetünk tanúi — szembesülhetünk cselekedeteikkel, sorsukkal. A film a XIX. század nagy európai forradalmainak idején játszódik. Igaz, 1848 októberére Palermo, Párizs, Berlin barikádjai már visszaépültek az úttestbe, de Bécs — a magyarországi események hatására — ismét forradalmi tűzben ég, a Frankfurti Parlament még tevékenykedik, Velence szilárdan tartja magát, Piemont se mondott le egységesítő tervéről, s még Gálícia sem hunytak ki a forradalmi szenvedélyek.

V. (Agyalágyult) Ferdinánd hiába szentesítette az áprilisi törvényeket, Jellačić szeptember 11-i támadása bebizonyította, hogy az kényszerű színpadi gesztus volt

csupán. Magyarország szakítást jelentő háborúra kényszerül a bécsi udvarral, önvédelmi harcot folytat. Ugyanakkor Galiciában, Csehországban, Stájerországban, Észak-Itáliában magyar egységek állomásoznak császári zászlók alatt, s hiába várják, hogy a császár és király „áldásával” hazakerüljenek. Holott a részben idegen katonasággal megrakott forradalmi Magyarországon szükség lenne rájuk — a délvidéki harcok kirobbanása után egyre nyilvánvalóbban. A Batthyány-kormány először a törvényes úton kéri a magyar csapatok hazavezénylését. Majd a helyzet elmérgesedésével Kosuthék emisszárusok révén hazahívó leveleket juttatnak el az idegenben állomásozó egységekhez. De megindulnak azok anélkül is, ahogy Lenkey százada is hívószó nélkül — vagy legalábbis bizonytalan üzenetre vágott neki a veszélyes útnak.

Ennyit a film eseményeinek előzményeiről, amelyek ily „történelmi leckeszerről” nincsenek celluloidszalagra rögzítve. Mi Paál Farkas huszárszázadát megszállóként ismerjük meg: éppen egy galíciai kisvárosba vonul be, ahol nem különb szerepet szánnak neki, mint az ott állomásozó olasz gránátosrezednek és osztrák gyalogrezednek: féken kell tartaniuk a tavasz óta forradalmi feszültségben élő helyi lakosságot. (Hogy a pest-budai kaszárnyákba beszállásolt horvát, olasz és osztrák egységeknek a magyar főváros lakosságát kellett volt szemmel tartaniuk.)

Akarva-akaratlanul mégis a huszárok robbantják fel a néma tömeget, amikor szökött bajtársukat megvesszőzik. Amikor pedig kevéssel ezután már a tüntetőkre sem emelnek fegyvert, Leopold Krüger tábornok is érzi, hogy „bomlasztó metely” vert fészket az alája rendelt huszárszázadban. De mi hathatott ily erjesztőleg a huszárookra? A március után kelt otthoni hírek, az országot fenyegető háborús veszedelem nyomasztó érzése, a lakosság iránti rokonszenv, az utóbbi fél év eseményeinek hatására tudatosult egyéni sors, a téren lejátszódott eseménysor? Bizonyára mindez együttesen.

Tudatában, indulásában minden bizonnyal Paál Farkas a legkiforrottabb hős, aki nemcsak a fegyvertelen tömeg gyilkolására képtelen, de rövid habozás után szökött huszáraival is sorsközösséget vállal. A szabadságharc egyik sajátos tisztípusát képviseli Bódogh Szilveszter. Az események hatására szakítani tud kritikátlan császárhűségével, el tudja dobni a tisztí becsület kiürült tömlőjét, egy új, erkölcsileg magasabbrendű ügy vállalásáért, mely lehet, hogy nem a tudatos forradalmáré, de minden esetben a tisztességet és tisztaságot szomjazó emberé. (És a forradalmak derékhadát sok esetben ilyen jellemek alkotják.)

A film, nem csupán az 1848—49-ben hazaszökött vagy szökni próbáló huszáregységek históriájának véres, dicsőséges eseménymozzaikját rajzolja ki. Kicsit az egész szabadságharc történetét jelképezi. A nyolcvan huszárnak csak egy része jut haza, hogy új harctereken, új lobogó alatt, új eszmékért küzdjön. Többségük elesik a magyar határ előtt lezajlott csatában: a megmaradtakat megtizedelik, néhányukat kivégzik. Ha a hazaszökő huszáregységek történetét áttekintjük, mindegyik mozzanatra találunk példát.

A *Nyolcvan huszár* nem kalandfilmnek készült, ahogyan a huszárok se kalandvágynál szöktek haza, de menekülésük izgalma előttünk is életet nyer; nem kosztümös dokumentumjáték vagy színes „történelmi film”, de erőtere a történelem is. (Miként hátterül Tanóv egykori piactéri házai és a Tatra csodálatos völgyei, hegyvonulatai szolgálnak.) Egycsapásra nem akar tudatot változtatni — csak elgondolkoztatni. Rádöbenteni a tudathíányokra. Vállalja a kockázatot, hogy ez esetleg szakadékot robbant a befogadó és a film hősei közé. Mert lehet, hogy a történés pillanatában képtelenség velük azonosulni, s mégis... — lehetetlen nem azonosulni velük. Akit átütnek a vállalás emberi és közösségi drámájának szilánkjai, hidat fog verni a szakadék fölé — talán már az utolsó pisztolylövés előtt... Lehet, hogy csak utána... Egy perccel, egy órával, egy nappal, egy...